

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ VE KADINLAR¹

KEİG Platformu

Sosyal güvenlik kavramı İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 22'nci maddesine dayanmaktadır. Bu maddeye göre, “Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır.”² Sosyal güvenlik hakkı herkesin onur ve kişiliğinin serbestçe gelişimi için gereklidir. Toplumda ikincilleştirilen, emeği görünmezleştirilen bir grup olarak kadınlar içinse sosyal güvenlik kimseye bağımlı olmadan yaşamalarının bir garantisi olarak büyük önem taşımaktadır.

KEİG Platformu olarak 2006 yılında yürürlüğe giren 5510 Sayılı Genel Sağlık Sigortası ve Sosyal Güvenlik Yasası (GSSSG) ve ardından 2008 yılında 5574 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına dair Kanunun taslağını kadınlar açısından ele alan bir rapor hazırlamıştık.³ Bu raporda tasarının kadınlar arasındaki eşitsizlikleri görmezden gelen ve onları ailenin erkek bireylerine bağımlı olarak konumlandıran uygulamaların farklı mesleklerden kadınların deneyimlerine nasıl yansıdığını incelemiştik. Bu tasarı yasalaştı ve yıllar içerisinde çıkarılan torba kanunlarla bazı değişikliklere uğradı. Dolayısıyla, bu bilgi notuyla amacımız GSSSG Yasası'nın özellikle kadınları ilgilendiren konularda neler getirdiğini Yasa dilinin karmaşıklığından uzakta ortaya koyabilmek ve kadınların kendilerini yakından ilgilendiren böylesi bir konuda bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırmanın yanında kadın örgütlerinin yapacağı çalışmalara bir alt yapı sağlayabilmektir.

Sosyal Güvenlik

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) sosyal güvenliği “İnsanların gelirine bakılmaksızın toplum huzurunu ve refahını bozan sosyal tehlikelerin verdiği zararlardan 'insan hakkı' ve esas itibariyle de 'devlet görevi' olarak primli ya da primsiz sistemlerin kullanılması, kişilerin sosyal tehlikelerin zararlarından kurtarılma güvencesidir,” şeklinde tanımlamaktadır.⁴ Burada dikkat çeken primli ya da primsiz sisteme yapılan vurgudur.

Türkiye’de sosyal güvenlik sigorta sistemine dayanır ve bu sistemin finansmanı primler yolu ile yapılır. “Sosyal Güvenlik Reformu” tasarısı 17 Nisan 2008 tarihinde yasalaşmıştır. Bu yasa ile farklı norm ve standartlara göre hizmet sunan SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı tek çatı altında birleştirilmiştir. Ancak, yine de belirgin bir tekleştirilmeden bahsetmek mümkün değildir; çünkü 4/a, 4/b ve 4/c statüleri ortaya çıkmıştır. 4/a statüsü SSK’lı sigortalıları, 4/b statüsü Bağkur’a bağlı sigortalıları, 4/c statüsü de 657 sayılı yasaya tabi Emekli Sandığı'na bağlı sigortalıları kapsamaktadır. Bu çerçevede sosyal güvenlik sistemi içerisinde üç ana sigorta kolu bulunmaktadır. **Kısa vadeli sigorta kolu** iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık ve analık hallerinde iş göremezlik gelirinin bağlanmasını, geçici iş göremezlik ödeneği ve doğum yardımı verilmesini; **uzun vadeli sigorta kolu** yaşlılık, malullük ve ölüm aylığını; **genel sağlık sigortası** da sağlık yardımını kapsar. **İşsizlik Sigortası** ise 1999 yılında kabul edilen 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile Türk Sosyal Güvenlik sistemine dahil edilmiştir.

¹ Bu bilgi notunun hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Hicran Atatanır ve Fatma Şenden'e teşekkür ediyoruz.

² İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

³ "SSGSS Kadınlara Nasıl Bir Sosyal Güvenlik Vaat Ediyor?/2008", <http://www.keig.org/raporlar.aspx?id=5>

⁴ <http://www.sgk.gov.tr>

KEİG Platformu olarak Türkiye’de sosyal güvenlik sistemini kadınları ilgilendiren başlıklar etrafında tartışırken yaşlılık sigortasını, isteğe bağlı sigortalılık ile bu kapsamda tarım işçilerini, ev işçilerini, ev eksenli üretim yapan kadınları ve yasada ev kadınları olarak tanımlanan, ev işlerini, hasta/yaşlı/engelli ve çocuk bakımını yerine getiren kadınları ele aldık. Ardından hasta ve engelli bireylerin bakımı, "dul ve yetim aylığı" konularını inceledikten sonra, son bölümde değerlendirmemize yer verdik.

Bu metinde 2006 yılında yürürlüğe giren 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) Kanunu, 2008 yılında yürürlüğe giren 5574 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına dair Kanun'da haklarda yaşanan değişiklikleri temel alan bir çalışma yürüttük.

Yaşlılık Sigortası

1999 yılında gerçekleştirilen ilk köklü değişiklikle emeklilik yaşı yükseltildi ve prim ödeme süresi artırıldı. Bu düzenlemeden önce, eski SSK'ya bağlı olarak sigortalı olanlar üç seçenek içerisinde gerekli şartları yerine getirerek emekli olabiliyordu. Kadınlar birinci seçeneğe göre, 5000 gün prim ödeyerek 50 yaşında, ikinci seçeneğe göre 15 yıldan beri sigortalı olup en az 3600 gün prim ödemiş olmak kaydıyla 50 yaşında ve üçüncü seçeneğe göre, yaş sınırına bağlı olmadan 20 yıldan beri sigortalı olup en az 5000 gün prim ödemiş olduklarında emekliliğe hak kazanıyorlardı. Yapılan değişiklikle 1999'dan itibaren çalışmaya başlayan kadınların emeklilik yaşı 58'e yükseltildi. Prim ödeme süresi de 5000 günden 7200 güne çıkartıldı. Gerek SSK'lı gerekse Bağkur'lu, 1999'dan önce çalışmaya başlamış olanların ise yaş ve prim süreleri, halen geçerliliği devam eden "kademeli geçiş" ile düzenlenerek artırıldı.⁵

2008 yılında sosyal güvenlik sisteminde 5510 sayılı Kanun ile emeklilik şartlarında ikinci bir değişiklik yapıldı. Bu değişikliğe göre, 4/a statüsünde (eski SSK) çalışan kadınlar, 2036 yılına kadar 58 yaşında emekli olacaklar; ancak emeklilik yaşı o yıldan sonra 2048 yılına kadar kademeli olarak 65 yaşa yükseltilecek. 4/a sigortalısının prim süresinin ise 2008'de ilk önce 9000 güne artırılması öngörülürken, yasanın çıktığı sırada oluşan tepkiler nedeniyle bu süre 7200 günde kaldı. 4/b statüsünde olan kadınlar ise, daha önce 7200 gün prim ödemeleri yeterliyken artık 9000 gün prim ödemek zorundalar. **Gerek emeklilik yaşının gerekse prim ödeme süresinin bu kadar yükseltilmesi, çalışmalarını evlenme, çocuk gibi etkenlere bağlı olarak kesintiye uğrayabilen kadınların emekli olabilmelerini önemli ölçüde zorlaştırmıştır.** Buna karşılık kadınlara olanak gibi sunulan doğum borçlanması yoluyla toplu para ödeyerek prim sürelerindeki boşlukları doldurma imkanı tanındıysa da, kadınların çoğunun aldıkları ücretler, ailelerin gelir düzeyleri ve toplumda kadınların emekli olmasına verilen değer söz konusu edildiğinde bu paraların ödenebilmesi pek de mümkün gözükmemektedir.

5510 sayılı Kanun'un 41/a maddesi, kadın işçilerin **doğum borçlanmasını** düzenlemiştir. Buna göre, 4/a kapsamındaki sigortalı kadın, iki defaya mahsus olmak üzere doğum tarihinden sonra iki yıllık süreyi geçmemek kaydıyla doğum izninden faydalanabilir. Bunun için de o süre zarfında işyerinde çalışmaması ve doğan çocuğun yaşaması gerekmektedir. Talepte bulunulan süreleri prime esas günlük kazancın alt ve üst sınırları arasında olmak üzere, kendilerince belirlenecek günlük kazancın % 32'si üzerinden borçlanabilmeleri mümkündür. 2014 yılında kabul edilen 6552 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ve Bazı Alacakların Yapılandırılmasına Dair Kanun ile yapılan düzenleme 4/a kapsamındaki sigortalıların yanı sıra, 4/b ve 4/c kapsamındaki kadın sigortalılara

⁵ Kademeli geçişi ayrıntılı olarak anlatan tablo, yazının sonundaki Ek 1'de yer almaktadır.

da doğum borçlanması hakkı getirmiştir.⁶ Ayrıca, borçlanma sayısı 2 çocuktan 3 çocuğa çıkarılmıştır. Doğum borçlanması 3 defa ile sınırlandırılmış; **yalnızca doğumdan sonraki iki yıllık süre kapsama alınmış ve borçlanma çocuğun yaşaması şartına bağlı tutulmuştur. Bunun yanında, kadın sigortalının doğum borçlanmasından yararlanabilmesi doğumdan önce sigortalı olması şartına bağlanmıştır. Erkeklerle tanınan “askerlik borçlanmasında” erkeğin daha önce sigortalı olması koşulu aranmadığı halde, kadın sigortalılara böyle bir sınırlama getirilmesi ayrımcı bir uygulamadır**⁷.

Aşağıdaki tablolarda 4/a ve 4/b statüsünde çalışanların emekli olabilmeleri için gerekli prim günleri ve yaş hadleri gösterilmektedir. Görüldüğü üzere 2008 yılından itibaren prim gün sayıları ve emeklilik yaşı arttırılmıştır. Ayrıca 2036 yılından itibaren gerekli prim gününü tamamlayanların emekli olabilmek için ulaşmaları gereken yaş kademeli olarak yükseltilmektedir. Yani, 4/a statüsünde çalışan, 2040 yılında 7200 prim gününü tamamlayan bir kadın çalışanın emeklilik için 61 yaşında olması gerekmektedir.

Tablo 1. 4/a (SSK) Sigortalıları İçin Emeklilik Şartları

5510 – 01/05/2008 Tarihinden İtibaren Sigortalı Olanlar İçin - 4/a			
ERKEK SİGORTALI		KADIN SİGORTALI	
<i>60 Yaş</i>	<i>7200 Gün (20 yıl)</i>	<i>58 Yaş</i>	<i>7200 Gün (20 yıl)</i>
1/1/2036 - 31/12/2037	61	1/1/2036 - 31/12/2037	59
1/1/2038 - 31/12/2039	62	1/1/2038 - 31/12/2039	60
1/1/2040 - 31/12/2041	63	1/1/2040 - 31/12/2041	61
1/1/2042 - 31/12/2043	64	1/1/2042 - 31/12/2043	62
1/1/2044 ve sonrası	65	1/1/2044 - 31/12/2045	63
		1/1/2046 - 31/12/2047	64
		1/1/2048 ve sonrası	65

Kaynak: SGK

⁶ 4/c kapsamındaki kadın sigortalılar ancak analık hali için kullandıkları ücretsiz izin sürelerini borçlanabilirler.

⁷ Askerlik borçlanmasında, sigortalılık süresinin başlangıcı borçlanılacak gün sayısı kadar geriye götürülmektedir. Örneğin; 01.06.2009 tarihinde sigortalılığı başlayan bir kişi, 2001-2003 yılları arasındaki 18 aylık askerlik süresini borçlanırsa, bu kişinin sigortalılık başlangıç tarihi 18 ay geriye götürülerek 01.01.2008 olarak kabul edilir (Alper, 2014: 293). Bu durum erkeklerin askerlik borçlanmasını kullanarak daha erken dönemlerde emekli olmasının yolunu açmaktadır. (Alper, Y., 2014, Türk Sosyal Sigortalar Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku, Dora Yayıncılık: Bursa.)

Tablo 2. 4/b Bağkur Sigortalıları için Emeklilik Şartları

5510 – 01/05/2008 Tarihinden İtibaren Sigortalı Olanlar İçin - 4/b			
ERKEK SİGORTALI		KADIN SİGORTALI	
<i>60 Yaş</i>	<i>9000 Gün (25 yıl)</i>	<i>58 Yaş</i>	<i>9000 Gün (25 yıl)</i>
1/1/2036 - 31/12/2037	61	1/1/2036 - 31/12/2037	59
1/1/2038 - 31/12/2039	62	1/1/2038 - 31/12/2039	60
1/1/2040 - 31/12/2041	63	1/1/2040 - 31/12/2041	61
1/1/2042 - 31/12/2043	64	1/1/2042 - 31/12/2043	62
1/1/2044 ve sonrası	65	1/1/2044 - 31/12/2045	63
		1/1/2046 - 31/12/2047	64
		1/1/2048 ve sonrası	65

Kaynak: SGK

Emeklilik aylıklarının hesaplanmasında ise üç ayrı dönem -31.12.1999'dan önce, 2000 ile 2008 arasında ve 2008'den sonra- şeklinde farklı hesaplama yöntemleri söz konusudur. 1999 yılından sonra getirilen ve ortalama aylık kazanç ile Aylık Bağlama Oranı (ABO) çarpımından oluşan hesaplama kriteri, aylıkların düşüşüne sebep olmuştur. Bu nedenle, 1999 yılından önce çalışmaya başlamış olanların aylık bağlama oranı ilk 5400 gün için %60 iken, 2008'den sonrası için her 360 güne %2'si şeklinde hesaplanmaktadır. 2008'den sonra çalışmaya başlamış olanlardan 7200 gün (20 x 360 gün) ile emekli olacaklar maaşlarının %40'ı oranında, 9000 gün (25 x 360 gün) ile emekli olacaklar da %50'si oranında emekli maaşı alabilecekler. Emeklilik maaşının yüksek olabilmesi, çalışılan dönemde alınan maaşın da yüksek olmasına bağlı olduğundan, **2008'den sonra asgari ücretle çalışmaya başlayan kadınlar ve erkekler emekli olduklarında asgari ücretin de altında düşük emekli maaşlarıyla karşı karşıya kalacaklardır.**⁸ Bunun örnekleri bugün yaşanmaya başlamıştır.

2008 yılında kabul edilen 5754 Sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle başka birinin bakımına muhtaç ağır engelli çocuğu bulunan kadın sigortalılara kolaylaştırılmış şartlarda emeklilik imkanı sunulmaktadır. Buna göre, bu durumdaki kadın sigortalıların hem prim ödeme gün sayılarına belirli oranlarda ekleme yapılması hem de emeklilik yaşının düşürülmesi hükme bağlanmıştır. Ancak, böyle bir uygulamanın yalnızca kadın sigortalılara tanınması oldukça manidardır. Sosyal güvenlik mevzuatı, **toplumda kabul görmüş geleneksel bakış açısına paralel olarak bakım sorununu kadının yükümlülüğü** olarak görmeye devam etmektedir.

İsteğe Bağlı Sigortalılık

İsteğe bağlı sigortalılık 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 50'nci maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre isteğe bağlı sigortalılık, **kişilerin isteğe bağlı olarak prim ödemek suretiyle** uzun vadeli sigorta kollarına (malullük, yaşlılık ve ölüm) ve genel sağlık sigortasına tâbi olmalarını sağlayan sigortadır.

⁸"Prim gününüz arttıkça emekli aylığınız düşer", Ali Tezel, 26 Ocak 2015. <http://www.alitezcel.com/index.php?sid=yazi&id=7495>

Bu kapsamda isteğe bağlı sigortalı olabilmek için;

- Türkiye’de ikamet ediyor olmak,
- Zorunlu sigortalı olmayı gerektirecek şekilde çalışmamak,
- Sigortalı olarak çalışmakla birlikte ay içerisinde 30 günden az çalışmak ya da tam gün çalışmamak,
- Kendi sigortalılığı nedeniyle aylık bağlanmamış olmak,
- 18 yaşını doldurmuş bulunmak şartları aranmaktadır.

Prim mükellefiyeti ise en az brüt asgari ücretin %32’si oranında olup, 01.01.2015 – 30.06.2015 dönemi için aylık en düşük 384 TL düzeyindedir. Ancak, koşulların ağırlığı nedeniyle Tablo 3’te de görüldüğü gibi **isteğe bağlı sigortalılığa olan talebin hem anlamlı olmadığı hem de giderek düştüğü** anlaşılmaktadır.

İsteğe bağlı sigortalılık 2008 yılından önce, SSK, Bağkur ve Emekli Sandığı’na tabi sigortalılar için ayrı ayrı düzenlenmişken; 5510 sayılı Kanun ile 4/b kapsamındaki sigortalılık ilişkisi ile aynı şekilde düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre, isteğe bağlı sigortalıların yaşlılık aylığına hak kazanabilmeleri için kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaşını doldurmuş olmaları; 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmaları gerekmektedir. Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra ödemeleri gereken prim miktarı, 4/b, yani Bağkur’luların ödemeleri gereken 9000 gün prim miktarına yükseltilmiştir (Madde 51-Ek fıkra: 17/4/2008-5754/31 md.). **4/b’ye tabi kadınların yaşlılık aylığına hak kazanmaları için 58 yaşında ve 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmaları şartını yerine getirmeleri gerekir.** Yani, 25 yıl çalışmış olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla da ayda 30 günden az çalışan kadınların emekli olabilmeleri neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bu da, tabloda görülen isteğe bağlı sigortalıların sayısındaki düşüşü açıklamaktadır.

Tablo 3. Yıllara Göre İsteğe Bağlı Sigortalılar

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
İsteğe bağlı sigortalılar (4/b)	235.069	389.791	374.535	270.780	195.557	166.333	129.995

(*)Kasım ayı

Kaynak: SGK istatistikleri

Öte yandan, 5510 sayılı Kanun bazı durumlarda zorunlu sigortalılık ilişkisi ile isteğe bağlı sigortalılık ilişkisinin aynı anda uygulanabileceği durumları da düzenlemiştir. Buna göre, 1 ay içerisinde 30 günden az zorunlu sigortalılık ilişkisi bulunanlara talep etmeleri halinde, eksik kalan günlerini uzun vadeli sigorta kolları bakımından isteğe bağlı olarak borçlanabilme imkânı getirilmiştir. Kısmi süreli çalışan bu grupların isteğe bağlı sigorta kapsamında primi ödenen süreleri, zorunlu sigortalılığa ilişkin prim ödeme gün sayılarına eklenir. Ancak, eklenen bu süreler 4/a kapsamında (işçi veya eski SSK’lı gibi) sigortalılık

süresi olarak kabul edilir.⁹ 2014 Ekim SGK verilerine göre 275.248 kişi sistemde bu statüde bulunmaktadır.

İsteğe bağlı sigorta primi, prime esas kazancın alt sınırı ile üst sınırı arasında (alt sınırın 6,5 katı), sigortalı tarafından belirlenen prime esas aylık kazancın %32'sidir. Bunun %20'si malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primini, %12'si genel sağlık sigortası primini oluşturmaktadır. İsteğe bağlı sigortalılar kısa vadeli sigorta primi ödemedikleri için kısa vadeli sigorta kapsamında sayılmazlar. Bu nedenle, söz konusu sigortalılara geçici iş göremezlik ödeneği de ödenmemektedir. Diğer taraftan, Türkiye'de emek piyasasında var olan ücret düzeylerinin düşüklüğü, sürekli iş güvencesi ve insana yaraşır çalışma ilişkilerinin neredeyse yokluğu göz önüne alındığında, böyle bir çerçevede diyelim ki **10 gün çalışan bir kişinin kalan 20 günü isteğe bağlı sigortalılık kapsamında ödeyerek tam sigortalı sayılması primlerin yüksekliği dolayısıyla mümkün görünmemektedir**. Üstelik, 61-63 yaş ve 7200 gün prim ödeme zorunluluğunun yanı sıra, alınacak emekli ödeneklerinin düşüklüğü de isteğe bağlı sigortalılığın gerçekliğinin, emek piyasasının koşulları ile örtüşmediğini göstermektedir.

Tarım İşçileri

Tarımda hizmet akdi ile sürekli çalışan işçiler 2925 Sayılı Tarım SSK'sından faydalanmaya devam edeceklerdir. Ancak, 2925 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olanların genel sağlık sigortası kapsamına girebilmeleri için %12,5 oranındaki genel sağlık sigortası primini ödemeleri gerekmektedir.

5510 sayılı SSGSS Kanunu yürürlüğe girdikten sonra 2925 sayılı Kanun'un bazı maddelerini (md 1, md 5, md 13, md 17, md 24, md 33, md 35) yürürlükten kaldırmıştır. **Bu durum özellikle mevsimlik işçi olarak tanımladığımız tarımda süreksiz işlerde çalışanları sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında bırakmıştır**. Ancak, gelen tepkiler dolayısıyla 2011 yılında 6111 sayılı Yasa ile 5510 sayılı Kanun'a ek 5'inci madde ilave edilmiştir. Böylece, Tarım ve Orman İşlerinde Hizmet akdi ile süreksiz çalışanların sigortalılık ilişkileri özel olarak düzenlenerek 5510 sayılı Kanun kapsamına alınmışlardır.¹⁰ Buna göre, tarımda süreksiz işlerde çalışanlar, 5510 sayılı Kanun'un 4/a maddesi kapsamında sigortalı sayılmıştır. Prime esas kazancın alt ve üst sınırları arasında kalmak kaydıyla, kendilerinin belirleyecekleri miktar üzerinden toplamda %34,5 oranında prim öderler. Ödeyecekleri bu primin %20'si uzun vadeli sigorta kolları primi, %12,5'i Genel Sağlık Sigortası (GSS), %2'si ise İş Kazası Meslek Hastalıkları sigorta primidir. Tarımda süreksiz olarak çalışanlar 2015 yılında 22 gün üzerinden prim ödeyerek, 30 gün üzerinden sigortalı sayılır. 2023 yılından itibaren diğer sigortalılar gibi her ay 30 gün üzerinden prim ödeyeceklerdir. Yani, yalnızca **belirli dönemlerde iş bulan ve günlük 30 TL'yi geçmeyen yevmiyeleri ile işçiler her ay kendi ceplerinden yüksek meblağlar ödeyerek sigortalı olabilmektedirler**.

30 Nisan 2008 veya öncesinde girişi olan 2925 tarım sigortalıları için prim tutarları 1 Ocak – 30 Haziran 2015 arasında 195, 24 TL; 1 Temmuz – 31 Aralık 2015 arasında 206, 94 TL iken,

1 Mayıs 2008 ve sonrasında girişi olanlar için ödeme tutarları 1 Ocak – 30 Haziran 2015 arasında asgari ücrete göre 303,98 TL; 1 Temmuz – 31 Aralık 2015 arasında ise yine asgari ücrete göre 322,20 TL'dir.

⁹ 5510 sayılı Kanunda üç tanım dikkati çekmektedir: 4/a SSK'lıları, 4/b Bağ-Kur'luları, 4/c ise memurları ifade etmektedir. 4/a bendi "Hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar"ı ifade etmektedir. Buna göre 4/a kapsamına girenler, 7200 prim günü ve gerekli yaş şartını yerine getirme ile emekli olabilirler.

¹⁰ "Ülkenin en garibanları sigortasız çalışır", Ali Tezel, 3 Kasım 2014. <http://www.alitezel.com/index.php?sid=yazi&id=7174>

2008 öncesinde girişi olanlar esas kazanç alt sınırı, yani asgari brüt ücret ve 15 gün üzerinden prim öderken 2008 sonrası 22 gün üzerinden prim ödemektedirler.

Ev İşçileri

2014 yılında çıkan 6552 sayılı Kanun ile 5510 sayılı Kanun'a getirilen "Ek madde 9" ile ev işçileri de 5510 sayılı Kanun kapsamına alınmışlardır. Yapılan düzenleme ev işçilerini bir işverene ayda "10 günden az ve 10 günden fazla" çalışanlar diye ikiye ayırmış ve sigortalılık ilişkilerini buna göre düzenlemiştir. Ek 6 Sigorta uygulaması ile şoförler ve sanatçılar gibi **ev işçileri de çalıştıkları günlerin dışındaki günlerin primlerini kendileri ödemek durumunda bırakılıyorlar.**¹¹

Yapılan düzenlemeye göre, ev hizmetlisini 10 günden az çalıştıran bir işveren (yasaya göre işveren değil çalıştıran olarak adlandırılıyor) yalnızca %2 oranında iş kazası meslek hastalığı primi ödeyecektir. Örneğin; ev hizmetlerinde ayda 10 günden az sigortalı çalıştıranların ödeyeceği iş kazası meslek hastalığı sigorta primi, 01.04.2014 – 30.06.2015 tarihleri arasında günlük asgari ücret üzerinden $40,05 \times \%2 = 0,80$ Krş'dur. Ancak, işçi herhangi bir iş kazası ya da meslek hastalığı dolayısıyla hastaneye yattığında %2'lik prim işveren tarafından ödenmiş olsa dahi GSS primi ödeyip ödemediği sorulacak ve eğer ödememişse rapor parası (iş göremezlik parası) alamayacaktır.¹² Torba yasadan önce her ne kadar 5510 sayılı Kanun ev işçilerini sosyal koruma şemsiyesi dışında bırakmışsa da; alınan Yargıtay kararları ile bir eve haftanın bir günü dahi düzenli giden ev işçilerinin sigortalanabilmesinin yolu açılmıştı. **Torba yasa ile getirilen düzenleme, ev işçilerinin de sigortalı olabilmemesinin önünü açan Yargıtay kararlarını tekrar işlevsiz hale getirmektedir.**

Ayda 10 gün ve daha fazla çalışan ev işçileri ise Kanun'un 4/a maddesi kapsamında zorunlu sigortalı sayılacaklardır. Bir ev işçisinin ay içinde çalıştığı toplam gün sayısı, aylık toplam çalışma saatinin günlük çalışma süresi olan 7,5 saate bölünmesiyle bulunmaktadır. Örneğin; haftada 3 gün 5'er saatten ay içinde 60 saat çalışan bir ev işçisinin ay içinde çalıştığı gün sayısı;

$3 \times 5 = 15$ (haftalık çalışma saati);

$15 \times 4 = 60$ (aylık çalışma saati);

$60 / 7,5 = 8$ gün şeklinde bulunmaktadır.

Gerek ayda 10 günden az, gerekse ayda 10 günden fazla çalışsın, ay içerisinde 30 günden az çalışan ev işçileri, eksik günlerine ait genel sağlık sigortası primlerini 30 güne tamamlamak zorundadır. Bu durumda olan sigortalıların, eksik günlerine ilişkin genel sağlık sigortası primlerini ödeyecekleri prime esas kazançları yapılacak gelir testi sonucu belirlenir. Belirlenen gelir üzerinden %12,5 oranında GSS primi ödenir.

Genel sağlık sigortası ile birlikte uzun vadeli sigorta kolları primi de ödemek isteyen sigortalılar, eksik kalan günleri için, prime esas kazancın alt ve üst sınırları içinde kalmak kaydıyla belirleyecekleri bir tutar üzerinden toplamda %32,5 oranında prim ödemek durumundadırlar.

¹¹ Benzer şekilde, yine İş Kanunu dolayısıyla işçi sayılmayan profesyonel sporcular ve hava çalışanları da prim ödeyerek 4/a sigortalısı (SSK'lı) olarak sigortalı sayılabilmektedir.

¹² "Torba yasa ile ev hizmetlilerine yazık oldu", Ali Tezel, 13 Eylül 2014. <http://www.alitezel.com/index.php?sid=yazi&id=7066>

Aynı işverene 10 günden fazla çalışan ev işçileri için tam güvence zorunluluğu var; ancak çoğunluğu kadın olan “çalıştıranların”, yani aslında ev işverenlerinin herhangi bir işverenmiş gibi her ay tekrarlaması gereken işlemler bulunuyor. Üstelik, ev işçisinin kaç gün çalıştığı beyana dayandığından kayıt dışının önlenmesi bir yana daha fazla kayıt dışına neden olma riski barındırıyor.

Ev Eksenli Üretim Yapan Kadınlar

El emeği ile yaptıkları ürünleri satan kadınlarının isteğe bağlı sigortalı olup 2011 yılı itibariyle 18 gün prim ödemek suretiyle 30 gün hizmet kazanabilmelerine imkân sağlayan özel hükümden faydalanabilmeleri için, bu işleri, 1/10/2008 tarihinden önce başlayıp 1/10/2008 yılından sonra da devam ettirdiklerini belgelemeleri gerekmektedir. 6111 sayılı Kanun'un 50'nci maddesi ile bu işleri hangi tarihte yapmaya başladıklarına bakılmaksızın tüm kadınların, söz konusu işleri yaptıklarını belgeleyerek, talepte bulunmaları halinde 18 gün üzerinden prim (2011 için) ödeyerek 30 gün üzerinden sigortalı olmaları düzenlenmiştir. Bu uygulama, **el emeği ile geçinen kadınlara sosyal koruma yolunu açmakla birlikte, kadınların elde ettiği düşük kazanç düzeyleri dikkate alındığında, uygulamada işlevsiz kalmaktadır.**

Ev Kadınları

İsteğe bağlı sigortalılık farklı alanlarda benzer yansımalara sahiptir. En önemli hedef kitlelerinden birisi de ev kadınlarıdır. En son yayımlanan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hane Halkı İşgücü Araştırması'na (HHİA) göre **2014 Kasım ayında işgücüne dâhil olmayan 20 milyon 159 bin kadının 11 milyon 675 bini (%57,9'u) ev işleriyle meşgul olmayı neden olarak belirtmiştir.** Ev kadınlarının ağırlıklı olarak sistemde aktif sigortalı (eş, baba veya oğul/kız) ile ilişkilendirilen bağımlı-bakmakla yükümlü olunan kişi (eş, çocuk vs.) ve hak sahipliği (dul, yetim, vs.) statüsünde oldukları görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi de kadınların hane içinde ücretsiz olarak yaptıkları işlerin görünmezliği nedeniyle işçi sayılmamalarıdır.

Mevcut modelde bağımlı hasta/yaşlıların rapor ve bakıcı ücreti alabilmesi için de yaşlının bakımının “birinci dereceden akrabası” tarafından yapılması şartı, ikinci bir mağduriyet yaratmaktadır. Dışarıdan bir bakıcıdan hizmet almak mümkün olmadığından hane içinde bakımdan sorumlu olarak görülen kadınların evde izole bir yaşam sürmeleri teşvik edilmekte ve cinsiyetçi işbölümü pekiştirilmektedir. Yanı sıra, Evde Bakım Hizmeti programı kapsamında engellilere “evde bakan yakınları” Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sigortasız çalıştırılmaktadır.¹³ Yani kadınların kayıt dışı çalışmasının önüne geçilmesi bir tarafa bu durum yaygınlaştırılmaktadır.

Kısmi Süreli Çalışma

İş Kanunu'nun 13'üncü maddesinde kısmi süreli çalışma haftalık normal çalışma süresinin üçte ikisinden daha az, yani haftalık 30 saatin altında çalışma anlamına gelmektedir. 14'üncü madde ise çağrı üzerine çalışmayı düzenlemektedir ve işçinin kendisine ihtiyaç duyulduğunda çalışması kısmi süreli iş olarak tanımlanmaktadır. İşverenin “06-Kısmi İstihdam” koduyla SGK'ya çalışılan günleri bildirmesi ile eksik günlerin 30 güne tamamlanması şeklinde borçlanma imkanı bulunmaktadır.

¹³ "Engelli Aylığı Nedir?", Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <http://evh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-ayligi>

Borçlanma imkanı uzun vadeli sigorta kolundan faydalanmayı sağlamaktadır. Ancak, Genel Sağlık Sigortasından faydalanılabilmesi için gelire bağlı olarak belirlenen sigorta priminin kalanının çalışan tarafından ödenmesi zorunludur. Bu durum da yukarıda ev işçileri örneğinde görüldüğü gibi, birinci dereceden yakınının sigortası vasıtasıyla sağlık hizmetlerinden faydalanan kadınların kayıt dışı çalışmaya yönelmesine neden olmaktadır.

Kısmi süreli çalışanlarla ilgili diğer bir sorun ise, tam süreli çalışanlara kıyasla, sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşmadaki zorluklardır. **Kısmi süreli çalışan bir işçi, prim ödeme gün sayısını doldurabilmek için daha fazla çalışmak zorundadır.** Örneğin, tam süreli çalışan bir işçinin emekli olabilmesi için toplam 240 ay çalışması gerekli iken, haftada 20 saat çalışan kısmi süreli bir sigortalı aynı emeklilik koşullarına ulaşabilmesi için gerekli olan toplam süre 654,5 aydır.¹⁴

Engelli ve Hasta Bireylere Verilen Aylık

2013 yılında yapılan değişiklikle muhtaçlık kriteri kişiye bağlı olmaktan çıkarılıp aileye bağlı hale getirildiği için birçok engelli ve yaşlı birey bu aylığı alma hakkını kaybetti. O zamana kadar muhtaçlık için kişinin geliri temel alınırken, Ağustos ayındaki değişiklikten sonra ailenin gelir ortalaması temel alınmaya başlamıştır. Bu durum da **önceden muhtaç sayılan bireylerin hak kaybına uğramasına** neden olduğu gibi sisteme yeni dahil olacaklar için de hak olmaktan çıkmıştır.¹⁵

Ölüm Aylığı

4/a kapsamındaki bir sigortalının vefatı durumunda ancak 5 yıllık sigortalılık süresi ve en az 900 gün uzun vadeli sigorta prim ödemesi varsa kalanlara "dul ve yetim aylığı" bağlanabilmektedir. 4/b'lilerde uzun vadeli sigorta prim ödeme süresi en az 1800 gündür. 4/b'li çalışanlar için ölen sigortalının Genel Sağlık Sigortası dahil prim ve prime ilişkin her türlü borcu ödemiş olması şartı getirilmiştir. Ancak, Yargıtay'ın 21. Hukuk Dairesi'nin verdiği 23.06.2011 tarihli 2010/5071 E. 2011/5968 K. sayılı karar ile bu 900 günlük sigorta süresinin borçlanma ile tamamlanabileceğine hükmedilmiştir. Yani, ölen kişi bir gün bile sigortalı olmuşsa geriye kalan prim borçlarının borçlanma hükümlerinden birine tabi olarak ödenmesi suretiyle dul ve yetim aylığının bağlanması mümkün kılınmıştır.¹⁶

Ancak, Yargıtay'ın verdiği bu karar yasaya uygulanmadığı gibi, açılmış emsal davalarda Yargıtay'ın farklı hukuk dairelerinin aksi hükümler verdiği de görülmüştür. Dolayısıyla, **çalışan bir kişi bu kriterleri yerine getiremeden ölürse kalan aile bireyelerine maaş bağlanması söz konusu olmamaktadır.** Hanelerin çoğunlukla tek kazananlı olduğu ve erkeklerin istihdamdaki oranının yüksekliği göz önüne alındığında bu durumun en çok kadınları vuracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Son torba yasada 5520 sayılı Kanun'a geçici 59'uncu maddenin eklenmesi ile Soma'da ölenlerin yakınları için bu şart ortadan kaldırılmıştır.¹⁷ Bu, önemli bir uygulama olmakla birlikte eşi ya da ebeveyni ölenlerin tümünü

¹⁴ Karadeniz, O. (2011), "Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, cilt: 29, no:2, s: 83-127.

¹⁵ "Engelliler Haftasında engellilerin muhtaçlık kriteri değişmeli", Ali Tezel, 13 Mayıs 2014.

<http://www.alitezel.com/index.php?sid=yazi&id=6828>

¹⁶ "Ölüm Aylığı Şartları", Sosyal Güvenlik Kurumu. <http://www.sgk.gen.tr/genel/olum-ayligi-sartlari.html>

¹⁷ "Soma'daki dul-yetimler gibi diğerleri de dul-yetim", Ali Tezel, *Habertürk*, 13 Ekim 2014.

<http://www.haberturk.com/yazarlar/ali-tezel-1016/998940-somadaki-dul-yetimler-gibi-digerleri-de-dul-yetim>

kapsamadığı sürece eşitsizlik ürettiği gibi hükümetlerin takdirine bırakılan bir “sadaka”ya dönüştürülmektedir.

Ölüm aylığı ölen sigortalının eşine, çocuklarına ve anne ve babasına bağlanabilmektedir. Eşe aylık bağlanması için ölüm tarihinde yasal evlilik bağı gerekmektedir. Dolayısıyla, boşanmış ya da resmi evlilik bağı bulunmayanlar kapsama dahil edilmemektedir. Sigortalı öldüğünde eşine, alınan aylığın %50’si, eğer çocuksuzsa çalışmadığı ya da sigortalılığı nedeniyle aylık bağlanmadığı takdirde aylığın %75’i oranında aylık verilmektedir. 5510 sayılı Kanun öncesinde iki kocası da ölen kadına, kocaları farklı güvenlik kurumuna bağlı çalışmışlar ise çalışma geçmişi olan ise, her iki eşinden de aylık bağlanıyordu. Oysa, bu Kanun ile birlikte tercih edilen bir aylık bağlanmaktadır.¹⁸ Diğer taraftan, bağlanan maaş insanca yaşam koşullarını sağlayacak miktarda değildir. Ayrıca, **Kanun öncesinde kadınlar hem dul hem de yetim maaşı alabilirlerken, Kanun’dan sonra yalnızca birini alabilmeleri mümkün olmuştur.** Ancak, eğer bir kadının babası 2008’den önce, eşi ise 2008’den sonra öldüyse, her ikisinin ölüm aylığını da alma hakkı doğmaktadır. Bunun dışında, **2008 öncesine göre bir hak kaybı yaşanmaktadır.** Benzer şekilde, Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten önce bir kadın çalışsa dahi eşinin maaşının %75’ini alabilirken Kanun ile birlikte çalışan kadınların alabileceği oran %50’ye düşürülmüştür.

Çocuklarda aylık bağlanma şartları cinsiyete, yaşa, öğrenim durumu ve medeni hale göre değişiklik göstermektedir. Erkek çocukları evli olup olmadıklarına bakılmaksızın, bir işte çalışmıyor ve öğrenim görmüyorsa 18, ortaöğrenim içindelerse 20, yükseköğrenim görüyorlarsa da 25 yaşını doldurana kadar aylık alabilirler. Kız çocuklarının herhangi bir işte çalışmıyor ve bekar ya da boşanmış olmaları şartı bulunmaktadır. Ancak, ölen sigortalının Emekli Sandığı’ndan sigortalı olması durumunda kızı 4/a ya da 4/b kapsamında çalışıyor ise, evlenmediği sürece yetim aylığı alabilmektedir.

Ölen sigortalının anne ve babasına aylık bağlanabilmesi ise, ancak ölen sigortalının eş ve çocuklarından artan hisse olması durumunda mümkündür. Öte yandan, sigortalının anne ve babasının asgari ücretin net tutarından az gelir elde ediyor olması ve diğer çocuklarından herhangi bir gelir ve aylığa hak kazanmamış olmaları gerekmektedir. Ancak, 65 yaş üzerinde bulunan anne ve babaya, çalışmaması ve gelir sahibi olmaması şartıyla, artan hisse olup olmadığına bakılmaksızın %25 oranında aylık bağlanır.

Değerlendirme

KEİG Platformu olarak henüz 5510 sayılı Kanun taslak halindeyken yürürlüğe girecek maddeler üzerinden bir rapor hazırlamıştık.¹⁹ Yasa yürürlüğe girdikten sonra ve 2014 yılında çıkarılan torba yasa ile birlikte birtakım değişiklikler söz konusu olsa da, o raporda ifade ettiğimiz olumsuzluklar değişmeden kalmıştır. Kadınlar hâlâ toplumda üretime katkıda bulunan kişiler olarak ele alınarak desteklenmek yerine ailenin erkek bireylerine bağımlı olarak görülmektedir. Sağlanan sosyal güvencenin düşüklüğü de ayrıca vurgulanması gereken bir sorundur.

İsteğe bağlı sigortalılık bölümünde de görüldüğü gibi kadınlar ancak ev kadını, ücretsiz aile işçisi, tarım işçisi ya da ev eksenli üretim yapan olduklarında isteğe bağlı sigortalılık mümkün kılınmaktadır. Bu durumda ise, elde edilen gelirin düzeyine bakılmaksızın ödenecek prim miktarları konusunda herhangi bir

¹⁸ "Dul ve yetim kadın hem eşten hem anne-babasından aylık alır mı?", Şükrü Kızılot, Hürriyet, 13 Nisan 2014.

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/26321560.asp>

¹⁹"Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasa Tasarısı Kadınlara Nasıl Bir 'Sosyal Güvenlik' Vaat Ediyor?", KEİG Platformu, Mart 2008. http://www.keig.org/content/raporlar/SSGSS_10mart2008_web.pdf

indirim yapılmamakta; herhangi bir sigortalı çalışanla aynı oranlarda ödeme yapmaları beklenmektedir. Bu durum da isteğe bağı sigortalılığın kapsamının dar kalmasının yanı sıra, giderek daha da daralmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla da kadınlar ailelerinin erkek bireylerine bağımlı olmadan sosyal güvence kapsamına girememektedir. Tam da bu nedenle, kadınlar evlenmeye teşvik edilmekte, bağımsız bir şekilde ayakta kalmalarını sağlayacak yeterli istihdam fırsatları geliştirilmemektedir. **Eşleri öldüğünde dahi bağlanacak aylık için en az 5 yıllık sigortalılık ve 900 gün prim ödemesi zorunluluğu, birçok kadının çocukları ile birlikte gelirsiz ve sosyal güvenceden yoksun yaşamaya mecbur bırakılmalarını getirmektedir.** Yargıtay'ın sigorta süresinin borçlanılması ile aylık bağlanması kararı uygulandığında dahi prim borçlarının ödenerek hak sahibi olunması, yoksulluk sınırındaki birçok kadın için mümkün olmayacaktır.

Sosyal güvenlik sistemi kadınların hane içinde ve dışında yaptıkları işlerin birçoğunu görmezden gelmektedir. Hane içinde ücretsiz emek harcayan kadınların bu emeği dikkate alınmamakta ve uzun vadeli sigorta kolu içerisinde yalnızca isteğe bağı sigortalılık imkanı tanınmaktadır. Yukarıda sözü edilen raporda belirtildiği üzere, mesela resmi istatistiklere göre istihdama dahil edilen ücretsiz aile işçisi kadınların kayıt dışı olarak çalışmaları devletin kendi yasaları ile meşru hale getirilmektedir. Benzer şekilde, kayıt dışı çalışan kadınlar da istihdam verileri içerisinde yer alırken, önlerine isteğe bağı sigortalılık dışında bir seçenek konulmamaktadır. Açıkça görülüyor ki, sosyal güvenlik mevzuatının toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

KEİG Platformu

Haziran 2015

EKLER

KADEMELİ GEÇİŞ SİSTEMİ

BAĞ-KUR SİGORTALILARI İÇİN EMEKLİLİK KADEMELİ GEÇİŞ					
ERKEK SİGORTALI			KADIN SİGORTALI		
Sigortalılık Başlangıç Tarihleri	Talep Tarihindeki		Sigortalılık Başlangıç Tarihleri	Talep Tarihindeki	
	S.S.	Yaşı		S.S.	Yaşı
01.06.79'dan önce	25	44	01.06.84'den önce	20	40
02.06.79-31.12.80	25	45	02.06.84-01.06.85	20	41
01.01.81-01.06.82	25	46	02.06.85-01.06.86	20	42
02.06.82-31.12.83	25	47	02.06.86-01.06.87	20	43
01.01.84-01.06.85	25	48	02.06.87-01.06.88	20	44
02.06.85-31.12.86	25	49	02.06.88-01.06.89	20	45
01.01.87-01.06.88	25	50	02.06.89-01.06.90	20	46
02.06.88-31.12.89	25	51	02.06.90-01.06.91	20	47
01.01.90-01.06.91	25	52	02.06.91-01.06.92	20	48
02.06.91-31.12.92	25	53	02.06.92-01.06.93	20	49
01.01.93-01.06.94	25	54	02.06.93-01.06.94	20	50
12.06.94-31.12.95	25	55	02.06.94-01.06.95	20	51
01.01.95-01.06.96	25	56	02.06.95-01.06.96	20	52
02.06.96-31.12.97	25	57	02.06.96-01.06.97	20	53
01.01.98-01.06.99	25	58	02.06.97-01.06.98	20	54
08.09.99-30.04.08	25	60	02.06.98-01.06.99	20	55
08.09.99-30.04.08	15	62	08.09.99-30.04.08	25	58
			08.09.99-30.04.08	15	60

BAĞ-KUR SİGORTALILARI İÇİN EMEKLİLİK ŞARTLARI
5510 – 01/05/2008 Tarihinden İtibaren Sigortalı Olanlar İçin - 4/b

ERKEK SİGORTALI		KADIN SİGORTALI	
<i>60 Yaş</i>	<i>9000 Gün</i>	<i>58 Yaş</i>	<i>9000 Gün</i>
1/1/2036 - 31/12/2037	61	1/1/2036 - 31/12/2037	59
1/1/2038 - 31/12/2039	62	1/1/2038 - 31/12/2039	60
1/1/2040 - 31/12/2041	63	1/1/2040 - 31/12/2041	61
1/1/2042 - 31/12/2043	64	1/1/2042 - 31/12/2043	62
1/1/2044 ve sonrası	65	1/1/2044 - 31/12/2045	63
		1/1/2046 - 31/12/2047	64
		1/1/2048 ve sonrası	65